

arxiu

secció a càrrec de **David Ferrer i Manuel del Llano**

La biblioteca d'un arquitecte: els llibres de Lluís Domènech i Montaner

Escalas de Knossos
**Handbuch der
Architektur,**
(II Teil, 1. Band)
Leipzig 1910

■

Les biblioteques privades solen ser efímeres. A la mort del propietari, les herències o la simple desídia són les causes més freqüents de la dispersió de tots els seus llibres, encara que perdurin més tard incorporats a altres biblioteques.

Aquesta dispersió de llibres no s'ha de lamentar tant com la manca de l'inventari, ja que amb aquesta desapareix bona part de la biografia intel·lectual del propietari. Quan aquest és una personalitat de rellevància històrica, la pèrdua empobreix tota investigació posterior.

S'han conservat poques biblioteques d'arquitectes. Darremament s'ha reconstruït la llista dels llibres que van pertànyer a Alberti,¹ i gràcies a les relacions testamentàries de béns coneixem, per exemple, el contingut de la gran biblioteca de Juan de Herrera. Més tard, i en un país com França, tampoc no se salvà de la disgregació la important biblioteca de Viollet-le-Duc, de la qual tan sols queda el catàleg de la subhasta dels llibres.

Amb aquests precedents històrics, la recent donació al COAC de l'arxiu professional de Domènech i Montaner (1850-1923) feta pels seus descendents és un acte poc freqüent, digne de menció i agraïment. Encara que per sort no és la primera biblioteca professional que acull el COAC, és l'única d'un arquitecte de tanta rellevància històrica.

El conjunt de llibres i dibuixos de Domènech és esclaiador del desastre que va suposar la Guerra Civil espanyola per als arxius documentals. Només així s'explica la manca incomprendible de llibres i documents de contingut polític a la biblioteca d'un arquitecte d'una trajectòria pública tan assenyalada.

La biblioteca, que consta actualment de 625 volums, pot plantejar alguns interrogants sobre el seu nombre total o sobre la identitat dels llibres perduts, especialment pel que fa a les obres literàries. Malgrat això, la breu selecció bibliogràfica que proposem aquí mostra la complexitat d'interessos professionals i culturals d'aquest arquitecte i al mateix temps n'evidencia la vinculació amb la generació de la Renaixença, un moviment abocat als Pirineus, amb la voluntat de reconstruir un país endarrerit emulant tot el que apareixia de notable als països més avançats d'Europa.

Per adreçar el país se l'havia de conèixer i sovint caminant. Així es creà a finals del segle XIX una onada d'entusiasme per l'excursionisme científic que generà els primers estudis sobre geografia, geologia o botànica. Aviat s'hi afegirien visites arqueològiques als ruïnosa monuments històrics, origen de la transcendental descoberta d'un patrimoni romànic fins llavors oblidat.

Sobre aquest últim aspecte –i aquí comencem la selecció de llibres–, les publicacions del medievalista francès Jean-Auguste Brutails sobre l'art romànic del Rosselló que trobem en aquesta biblioteca varen servir a Domènech d'exemple per al seu projecte d'investigació sobre l'arquitectura romànica catalana. Un treball inacabat, l'existència

■ An architect's library: the books of Lluís Domènech i Montaner

Private libraries tend to be ephemeral. When the owner dies, inheritances or simple apathy are the most frequent causes of the dispersion of all of his or her books, though they may live on as part of other libraries.

The coming and going of books is not so deplorable as the absence of an inventory, since much of the owner's intellectual biography disappears with it. When the owner is an important historical figure, the loss impoverishes all subsequent research.

Few architects' libraries have been conserved. The list of books belonging to Alberti¹ has recently been reconstructed and, thanks to the testamentary list of assets, we are familiar, for example, with the contents of the large library of Juan de Herrera, dispersed after his death. Nor, closer in time, in France, could Viollet-le-Duc's valuable library be saved from dismembering, and only the catalogue of the auction of his books remains.

With these historical precedents, the recent donation to the COAC of the professional archives and the library of Domènech i Montaner (1850-1923), by his descendants constitutes a rare event, worthy of mention and acknowledgement. Although it is fortunately not the first professional library to be housed by the COAC, it is the only one belonging to an architect of such historical note.

Domènech's body of books and drawings reveals only too clearly the disaster that the Spanish Civil War represented for documentary archives. This is the only explanation of the incomprehensible absence of books and documents with a political content in the library of an architect with such a well-known public career.

The library, which now consists of 625 volumes, raises some conjecture as to the total number or the identity of the missing books, particularly with regard to literary works. Nonetheless, the short bibliographical selection we propose here shows the complexity of cultural and professional interests of this architect and, at the same time, highlights his connections with the *Renaixença*,² a generation that looked to the Pyrenees with the desire to reconstruct a country after three centuries of lethargy, and to emulate anything notable that appeared in the more advanced countries in Europe.

In order to put the country straight it was necessary to be well acquainted with it, often covering it on foot. This led in the late 19th century to a wave of enthusiasm for scientific hiking that generated the first studies of geography, geology and botany. This was soon joined by archaeological visits to run-down historical monuments, the origin of the transcendental discovery of a hitherto forgotten Romanesque heritage.

■ Una biblioteca de arquitecto: los libros de Lluís Domènech i Montaner

Las bibliotecas privadas acostumbran a ser efímeras. Cuando su propietario fallece, las herencias o la simple desidia son las causas más frecuentes de la dispersión de todos sus libros, aunque éstos pervivan más tarde incorporados a otras bibliotecas.

No es tanto de lamentar el trasiego de libros como la ausencia de un inventario, dado que con él desaparece buena parte de la biografía intelectual de su propietario. Cuando éste es una personalidad de relevancia histórica, la pérdida empobrece toda investigación posterior.

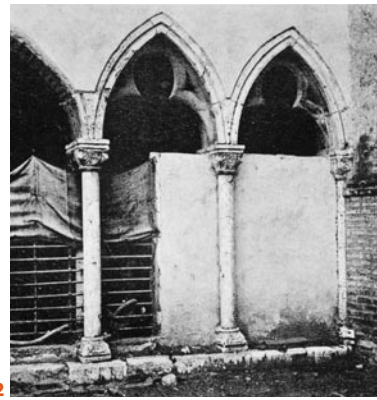
Pocas bibliotecas de arquitectos se han conservado. Últimamente se ha reconstruido la lista de libros pertenecientes a Alberti,¹ y gracias a las relaciones testamentarias de bienes conocemos, por ejemplo, el contenido de la gran biblioteca de Juan de Herrera, dispersada a su muerte. Más cerca en el tiempo, en un país como Francia, tampoco se salvó de desmembración la importantísima biblioteca de Viollet-le-Duc, de la que sólo nos queda el catálogo de la subasta de sus libros.

Con estos precedentes históricos, la reciente donación al COAC del archivo profesional y la biblioteca de Domènech i Montaner (1850-1923), por parte de sus descendientes, constituye un hecho poco frecuente, digno de mención y agradecimiento. Aunque por fortuna no es la primera biblioteca profesional que acoge el COAC, es la única perteneciente a un arquitecto de tanta relevancia histórica.

El conjunto de libros y dibujos de Domènech revela harto claramente el desastre que supuso la guerra civil española para los archivos documentales. Sólo así se explica la incomprendible ausencia de libros y documentos de contenido político en la biblioteca de un arquitecto de tan notoria trayectoria pública.

La biblioteca, que consta actualmente de 625 volúmenes, puede plantear algunas conjeturas sobre el número total o la identidad de los libros perdidos, especialmente en lo referente a las obras literarias. A pesar de ello, la breve selección bibliográfica que proponemos aquí muestra la complejidad de intereses culturales y profesionales de este arquitecto, y al mismo tiempo, pone en evidencia su vinculación a la *Renaixença*,² una generación asomada a los Pirineos, con voluntad de reconstruir un país tras siglos de letargo y de emular cuanto de notable apareciera en los países más avanzados de Europa.

Para enderezar el país había que conocerlo, a menudo recorriéndolo a pie. Así nace a finales del siglo XIX una ola de entusiasmo por el excursionismo científico que generará los primeros estudios sobre geografía, geología o botánica. Se añadirán pronto visitas arqueológicas a los ruinosos monumentos históricos, origen del transcendental descubrimiento de un patrimonio románico hasta entonces olvidado

i novetat del qual en aquell moment és manifesta avui gràcies a una publicació recent.²

És sorprenent en aquesta biblioteca la quantitat de títols en alemany, un idioma absent en la tradició cultural catalana però que reflecteix el prestigi de l'alemanya de finals del segle XIX, una nova nació que de sobte es revela davant d'Europa com el país de la modernitat, pels avenços científics i tecnològics i per la profunditat de la seva cultura.

Per als joves de la Renaixença, Alemanya va ser un admirable model de nacionalisme romàntic i de progrés. No és estrany, doncs, que els professionals liberals de les branques científiques, com ara els arquitectes, aprenguessin alemany, en una tendència que es mantingué viva fins la Segona Guerra Mundial.

Els coneixements que Domènech tenia d'aquesta llengua, no sabem si gaire sòlids, van obrir-li, en tot cas, mitjançant llibres d'un altíssim nivell professional, un camp de novetats constructives i tipològiques que va ser-li especialment útil, per exemple, per al projecte de l'Hospital de Sant Pau (1901). Recordem que des de 1883 Alemanya tenia un sistema de seguretat social, el primer de la història europea, i lògicament un programa intensiu d'edificació d'hospitals públics, que eren els més moderns del món.

Anlage und Bau der Krankenhäuser (Jena, 1896) i *Das Deutsche Krankenhaus* (Jena, 1911) serien, en aquesta selecció, dos llibres de temàtica hospitalària dignes d'esmentar, sense oblidar-nos del volum també dedicat a aquesta matèria del *Handbuch der Architektur* (Darmstadt, 1890), *summa* alemanya, arbòria i gegantina, en què es concentra el més avançat saber constructiu i arquitectònic de l'època. Els més de dinou volums d'aquesta enciclopèdia, aquí molt incompleta, suposen l'esforç més gran que s'ha fet mai per apropar l'actualitat professional a la biblioteca d'un arquitecte.

No podia faltar entre els llibres de Domènech el *Dictionnaire raisonné de l'architecture...* de Viollet-le-Duc (París, 1858). Aquesta obra, introduïda per Elies Rogent a l'escola d'arquitectura de Barcelona des del seu inici, el 1871, generà un focus de *violetisme* que va influir successives generacions d'arquitectes. Constitueix, doncs, un títol reiterat en altres biblioteques professionals de l'època: tenim constància de la seva existència a l'actualment inaccessible biblioteca de Puig i Cadafalch, i també va figurar a la de Gaudí, amb pàgines plenes d'anotacions pròpies. (Dècades més tard, aquesta obra interessarà encara a un jove Le Corbusier, que l'adquireix amb el seu primer salari).³

La curiositat de Domènech per l'actualitat cultural europea es fa palesa en la inesperada presència de llibres com ara *Japan: its Architecture, Art, and Art manufactures*, de Christopher Dresser, un pioner del disseny industrial anglès que el 1877 viatjà al Japó, essent un dels pocs europeus que arribà llavors en aquest país. Aquest viatge, a més de suposar un gir significatiu en els seus dissenys, quedà plasmat el 1882 en aquest rar i formós llibre, una de les més grans referències del segle XIX sobre les arts decoratives japoneses.

1 *Cuina de l'hospital de Hesse, en Das Deutsche Krankenhaus. Jena, 1911.*

2 *Claustre de Sant Domingo, en BRUTAILS, J. A. Notes sobre l'art religiós en el Rosselló. Barcelona: Centre Excursionista de Catalunya i l'Avenç, Barcelona, 1901.*

On this theme –and here begins our book selection –, the publications of French medievalist Jean-Auguste Brutails on the Romanesque art of Roussillon included in this library provided Domènech with an example for his historical project on Catalan Romanesque architecture; an uncompleted work, the existence and novelty of which at that time has since been highlighted by a recent publication.³

This library contains a surprising number of books in German, a language that is absent from the Catalan cultural tradition, but which reflects the prestige of late 19th century Germany, a new nation that suddenly showed itself to Europe as the country of modernity, with its astonishing scientific and technological advances and the depth of its culture.

For the young men of the *Renaixença*, Germany was an admirable model of Romantic nationalism and progress. It is no wonder, then, that the liberal professionals of scientific fields, including architects, learned German, a trend that continued until World War II.

Domènech's grasp (how firm it was is unknown) of this language opened up to him, in the form of highly professional books, a field of new construction and typologies that was particularly useful to him, for example, in his project for the Hospital de Sant Pau (1901). Remember that, since 1883, Germany had had a system of social security, the first in European history, which logically included an intensive programme of public hospital construction, the world's most modern.

In this selection, *Anlage und Bau der Krankenhäuser* (Jena, 1896) and *Das Deutsche Krankenhaus* (Jena, 1911) are two books worth mentioning on the subject of hospitals, though we cannot forget the volume devoted to the subject in the *Handbuch der Architektur* (Darmstadt, 1890), the German *summa*, arboreal and vast, bringing together all the most advanced construction and architecture knowledge of the day. The more than 19 volumes of this encyclopaedia, much depleted here, represent the ultimate effort to introduce current professional affairs into an architect's library.

Domènech's book inevitably included *Dictionnaire raisonné de l'architecture...* by Viollet-le-Duc (Paris, 1858). This work, introduced by Elies Rogent to the Barcelona School of Architecture when it was founded in 1871, generated a focus of *Violetism* that influenced successive generations of architects. It is consequently found in other professional libraries of the time; its existence is recorded in the currently inaccessible library of Puig i Cadafalch and it also featured in Gaudí's, with pages filled by his own notes. (Decades later, this work was to interest the young Le Corbusier, who bought it with his first salary).⁴

En relació a este tema –y aquí empieza nuestra selección de libros – las publicaciones del medievalista francés Jean-Auguste Brutails sobre el arte románico del Rosellón que encontramos en esta biblioteca sirvieron a Domènech de ejemplo para su proyecto de historia de la arquitectura románica catalana; un trabajo inconcluso, cuya existencia y novedad en aquel momento se pone hoy de manifiesto, gracias a una reciente publicación.³

Sorprende en esta biblioteca la cantidad de títulos en alemán, un idioma ausente en la tradición cultural catalana, pero que refleja el prestigio de la Alemania de finales del siglo XIX, una nueva nación que, de pronto, se revela ante Europa como el país de la modernidad, por sus asombrosos avances científicos y tecnológicos y por la profundidad de su cultura.

Para los jóvenes de la *Renaixença*, Alemania constituía un admirable modelo de nacionalismo romántico y progreso. No es de extrañar, pues, que los profesionales liberales de las ramas científicas, los arquitectos entre ellos, aprendieran alemán, tendencia que se mantuvo viva hasta la Segunda Guerra Mundial.

Los conocimientos en esta lengua de Domènech, no sabemos si muy sólidos, le abrieron, en todo caso, mediante libros de altísimo nivel profesional, un campo de novedades constructivas y tipológicas que le fue especialmente útil, por ejemplo, para el proyecto del Hospital de Sant Pau (1901). Recordemos que desde 1883 Alemania contaba con un sistema de seguridad social, el primero de la historia europea, y lógicamente con un programa intensivo de edificación de hospitales públicos, que eran los más modernos del mundo.

Anlage und Bau der Krankenhäuser (Jena, 1896) i *Das Deutsche Krankenhaus* (Jena, 1911) serían, en esta selección, dos libros de temática hospitalaria dignos de mencionar, aunque no podemos olvidar el tomo dedicado también a dicha materia del *Handbuch der Architektur* (Darmstadt, 1890) la *summa* alemana, arbórea y gigantesca, donde se concentra todo el más avanzado saber constructivo y arquitectónico de la época. Los más de 19 volúmenes de esta enciclopedia, aquí muy diezmada, suponen el mayor esfuerzo que se ha realizado para acercar la actualidad profesional a la biblioteca de un arquitecto.

No podía faltar entre los libros de Domènech el *Dictionnaire raisonné de l'architecture...* de Viollet-le-Duc (Paris, 1858). Esta obra, introducida por Elies Rogent en la Escuela de Arquitectura de Barcelona desde su inicio en 1871, generó un foco de *violetismo* que influyó en sucesivas generaciones de arquitectos. Constituye, por lo tanto, un título reiterado en otras bibliotecas profesionales de la época; nos consta su existencia en la actualmente inaccesible biblioteca de Puig i Cadafalch, y también figuró en la de Gaudí, con páginas llenas de anotaciones propias.

Un altre conjunt destacable el constitueixen, finalment, les obres que va utilitzar Domènech per escriure i dissenyar els magnífics volums de la *Historia general del arte* (Barcelona, 1886-1901), un encàrrec del seu parent Ramon Montaner, propietari de la important editorial Montaner y Simón, la seu de la qual també va projectar el 1886. Els més rellevants serien la coneguda *Histoire de l'art* de Perrot i Chipiez (París, 1882-1914), *L'art antique de la Perse* de Marcel Dieulafoy (París, 1884) o els cinc volums de l'incomplet *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* (París, 1877). ♦

David Ferrer i Manuel del Llano

▲ Estampa japonesa, en DRESSER, C. *Japan: its Architecture, Art and Art Manufactures*. Londres, 1882.

Domènech's curiosity about European cultural affairs of the times is clearly illustrated in the unexpected presence of books such as *Japan: its Architecture, Art, and Art Manufactures*, by Christopher Dresser, a pioneer in English industrial design who, in 1877, travelled to Japan, being one of the few Europeans to do so at the time. This journey, as well as representing a significant change in his designs, also produced this rare and lovely book in 1882, one of the foremost 19th-century references to the Japanese decorative arts.

Another set is formed by the works that Domènech used to write and design the magnificent volumes of *Historia general del arte* (Barcelona, 1886-1901), a commission of his relative Ramón Montaner, the proprietor of the large Montaner y Simón publishing house, whose headquarters he also designed in 1886. These include the well-known *Histoire de l'art* by Perrot and Chipiez (Paris, 1882-1914), *L'art antique de la Perse* by Marcel Dieulafoy (Paris, 1884), and the five volumes of the incomplete *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* (Paris, 1877). ♦

David Ferrer and Manuel del Llano

Translated by Elaine Fradley

(Décadas más tarde, esta obra interesará aún al joven Le Corbusier, que la adquiere con su primer salario).⁴

La curiosidad de Domènech por la actualidad cultural europea se hace patente con la inesperada presencia de libros como *Japan: its Architecture, Art, and Art Manufactures*, de Christopher Dresser, un pionero del diseño industrial inglés que, en 1877, viajó al Japón, siendo uno de los pocos europeos que llegara entonces a ese país. Dicho viaje, además de suponer un giro significativo en sus diseños, quedó plasmado en 1882 en este raro y hermoso libro, una de las mayores referencias en el siglo XIX sobre las artes decorativas japonesas.

Otro conjunto lo constituyen las obras utilizadas por Domènech para escribir y diseñar los magníficos volúmenes de la *Historia general del arte* (Barcelona, 1886-1901) un encargo de su pariente Ramón Montaner, propietario de la importante editorial Montaner y Simón, cuyo edificio proyectó también el arquitecto en 1886. Entre otras, incluimos en este capítulo la conocida *Histoire de l'art* de Perrot y Chipiez (París, 1882-1914), *L'art antique de la Perse* de Marcel Dieulafoy (París, 1884), y los cinco volúmenes del incompleto *Dictionnaire des antiquités grecques et romaines* (París, 1877). ♦

David Ferrer y Manuel del Llano

NOTES

1. CARDINI, R. *Leon Battista Alberti, la biblioteca di un umanista*. Florència: Mandragora, 2005.
2. GRANELL, E. i RAMON, A. (ed.): *Lluís Domènech i Montaner: Viatges per l'arquitectura romànica catalana*. Barcelona: Edicions del COAC, 2006.
3. La llista dels llibres de la biblioteca personal de Le Corbusier es troba a *Le Corbusier et le livre*. Barcelona: Edicions del COAC, 2005.

ENDNOTES

1. CARDINI, R.: *Leon Battista Alberti, la biblioteca di un umanista*. Florence, Mandragora, 2005.
2. A Catalan cultural movement, with Romantic roots, in the second half of the 19th century.
3. GRANELL, E.; RAMON, A. (ed.): *Lluís Domènech i Montaner Viatges per l'arquitectura romànica catalana*. Barcelona, Edicions del COAC, 2006.
4. The list of books contained in the personal library of Le Corbusier is included in *Le Corbusier et le livre*. Barcelona, COAC, 2005.

NOTAS

1. CARDINI, R., *Leon Battista Alberti, la biblioteca di un umanista*. Mandragora, Florencia, 2005.
2. Movimiento cultural catalán, con raíces románticas, de la segunda mitad del siglo XIX.
3. GRANELL, E. y RAMON, A (ed.): *Lluís Domènech i Montaner: Viatges per l'arquitectura romànica catalana*. Edicions del COAC, Barcelona 2006.
4. La lista de libros de la biblioteca personal de Le Corbusier está en *Le Corbusier et le livre*, Barcelona, COAC, 2005.